

Abstract

The main discussion in the field of citizenship rights is to familiarize citizens with the applicable and current urban laws and regulations, urbanization and urban management in order to provide support and consistent grounds for citizenship rights for citizens. Citizens' unfamiliarity with their citizenship rights causes them to suffer. The purpose of this research is to investigate and study the level of awareness of citizenship rights and social factors affecting it in Meshkinshahr city. This research was conducted in the year 2021 in a descriptive and analytical way among the citizens of Meshkin Shahr and 380 people were selected as a cluster sample. Pearson's correlation coefficient and multivariate regression statistical methods were used to analyze the data. The results of the data analysis showed that among the independent variables, socio-economic base (with a coefficient of .115) and socialization of the individual in the family (with a coefficient of .538) have a significant effect on the awareness of citizenship rights. It is suggested to increase citizens' awareness of citizenship rights by improving the socio-economic status of citizens and increasing the knowledge of families in socializing people.

Key words: citizenship rights, socioeconomic base, socialization, mass media.

تحلیل جامعه شناختی آگاهی از حقوق شهروندی (مورد مطالعه: شهر مشکین شهر)

ناصر حقی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۱۷

حسین صفری^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱/۲۱

چکیده

اصلی ترین بحث در حیطه حقوق شهروندی آشنایی شهروندان با قوانین و مقررات مورد عمل و جاری شهری، شهرنشینی و مدیریت شهری است تا زمینه های حمایتی و پیگیرانه از حقوق شهروندی برای شهروندان فراهم آید. ناآشنایی شهروندان با حقوق شهروندی خود موجب متضرر شدن آنها می شود. هدف از این تحقیق بررسی و مطالعه میزان آگاهی از حقوق شهروندی و عوامل اجتماعی موثر بر آن در شهرستان مشکین شهر است. این تحقیق در سال ۱۴۰۰ به شیوه توصیفی تحلیلی در بین شهروندان شهرستان مشکین شهر انجام شده است و ۳۸۰ نفر نمونه بصورت نمونه گیری خوشه ای انتخاب شدند. برای تجزیه و تحلیل داده ها از روش های آماری ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون چند متغیره استفاده شد. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده ها نشان داد از بین متغیر های مستقل، پایگاه اقتصادی- اجتماعی (با ضریب ۰/۱۱۵) و جامعه پذیری فرد در خانواده (با ضریب ۰/۵۳۸) تاثیر معنی داری بر آگاهی از حقوق شهروندی دارند. پیشنهاد می گردد با بهبود وضعیت اقتصادی- اجتماعی شهروندان و افزایش دانش خانواده ها در اجتماعی کردن افراد آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی افزایش یابد.

کلمات کلیدی: حقوق شهروندی، پایگاه اقتصادی اجتماعی، جامعه پذیری، رسانه های جمعی.

^۱استادیار گروه جامعه شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد پارس آباد مغان، پارس آباد، ایران

Naser.Haghi@iau.ac.ir

^۲استادیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

h.safari@pnu.ac.ir

۱. مقدمه و بیان مسئله

وضعیت حقوق شهروندی در هر جامعه‌ای برآیندی از وضعیت شاخص‌های توسعه در آن جامعه است. تضمین حقوق شهروندی افراد جامعه توسط حکومت به شکلی که افراد جامعه احساس امنیت و آرامش برای استفاده از حقوق اجتماعی و سیاسی خود کنند؛ و نگران تعرض به حقوق خود نباشند از لوازم حکمرانی خوب در عصر جدید است که در آن تقسیم بندی عقیدتی، قومی، نژادی و مالی به عنوان مبنای بهره‌مندی از حقوق مدنی و سیاسی دیگر پذیرفته نیست در فرهنگ علوم سیاسی شهروندی این گونه تعریف شده است: کسی که از حقوق مدنی یا امتیازات مندرج در قانون اساسی یک کشور برخوردار است واژه‌ای است که ریشه رومی دارد، در فارسی به شهروندی، همشهری، هم‌وطن، شهروند و انسان عضو اجتماع ترجمه شده است (آقابخشی، ۱۳۸۳، باقری بنجار و مرجانی، ۱۳۹۶: ۸). پذیرفتن، حفظ و رعایت حقوق شهروندی یکی از بارزترین نشانه‌های وجود دموکراسی است. در واقع هرچقدر در این زمینه بیشتر پیشرفت کنیم، به دموکراسی بیشتر ارج نهاده ایم. پس از انتقال قدرت از قبایل به نهادی متمرکز به نام دولت یکی از وظایف اصلی حکومت‌ها تأمین آزادی‌های فردی است که با وضع قوانین و مقررات مناسب مانع تعرض دیگران به حقوق و آزادی‌های شخصی می‌شود. در وضع اینگونه قوانین و مقررات یکی از اولین چیزهایی که به ذهن هر فردی خطور می‌کند واژه شهروندی و دایره کاربرد این مفاهیم در جامعه است. احساس برخورداری از حقوق شهروندی به گفته کانور، کلیدی برای عمل به شهروندی است. بنابراین ناگفته نماند احساس برخورداری از حقوق شهروندی در خلق موقعیت شهروندی از اهمیت بسزایی برخوردار است. سوارزمنتل در کتاب خود، شهروندی و هویت، امکان توسعه چنین احساسی را ضرورتی برای جلوگیری از شکاف‌های عمیق در دموکراسی معاصر قلمداد می‌کند. به زعم نظر بعضی از صاحب‌نظران، احساس ضعیف شهروندی از جمله احساس عدم برخورداری از حقوق شهروندی، خود ریشه بسیاری از آسیب‌های اجتماعی است (نبوی و همکاران، ۱۳۸۸: ۹). مفهوم حقوق شهروندی به یکی از مفاهیم اصلی در سیاستگذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های اجتماعی بدل شده است. شهروندی فعال ناظر به شکلگیری اجتماعات فعال و توانمند است. شهروندی فعال در پی توانمندسازی افراد و اجتماعات است فرآیند مشارکت را امری فی‌نفسه ارزشمند تلقی می‌کند. شهروندی فعال خواهان مشارکت هدفمند است. شهروند آگاه از حقوق شهروندی خواهان مشارکت هدفمند است، یعنی شهروندان در جهت اجتماع و محل‌زندگیشان به مکان بهتری مشارکت نمایند، یعنی اینکه مردم در فرآیند تصمیمگیری‌ها در زمینه مسائل شهر و محل‌زندگیشان، مشارکت فعال داشته باشند...

حقوق شهروندی از مباحث بسیار مهم و نوظهور معاصر است که به طور ویژه به برتری و عدالت توجه دارد و امروزه در نظریات اجتماعی، سیاسی و حقوقی جایگاه خاصی پیدا کرده است. شهروندی منزلتی برای یک فرد در ارتباط با یک دولت است که از نظر حقوق بین‌الملل نیز محترم شمرده می‌شود. شهروند عضو یک جامعه سیاسی است که دارای حقوق و وظایفی در ارتباط با این عضویت است. حقوق شهروندی دارای ابعاد مدنی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و قضائی می‌باشد. چگونگی کمیت و کیفیت حقوق شهروندی در هر جامعه، از شاخص‌های توسعه و از مؤلفه‌های حکمرانی خوب رعایت و تضمین اجرای آن برای آحاد جامعه است (پروین، ۱۳۹۱: ۴۸). ترنر حقوق شهروندی را مجموعه‌ای از حقوق قانونی و رسمی می‌داند که برای یک جامعه معین تعریف شده است و در آن شهروند مدعی برخورداری از منابع ملی می‌شود. ترنر به نقش شرایط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه و افراد توجه دارد و معتقد است آگاهی از حقوق در میان اقوام مختلف متفاوت است. در بین شرایط اجتماعی باید به نقش رسانه‌های جمعی توجه ویژه نمود چرا که همچون واسطه‌ای آگاهی اجتماعی افراد را تحت تأثیر قرار می‌دهد (حاج‌زاده و منصور، ۱۳۹۲: ۶۲).

ناآشنایی شهروندان با حقوق قانونی خود عامل سرگردانی آن‌هاست و همچنین این مسئله موجب پرداخت هزینه‌هایی می‌شود که مسئولیت آن برعهده دیگری است. به عبارت دیگر، یک شهروند واجد برخی از حقوق اساسی و بنیادین است که منبع و مبنای این حقوق کرامت انسان است و دستگاه‌های حکومتی موظف‌اند این حقوق بنیادین را رعایت و از آن حراست کنند. رعایت نکردن حقوق و تکالیف شهروندان و همچنین رعایت نکردن حقوق سازمان‌ها از سوی شهروندان به اعتقاد یا بی‌اعتقادی، رعایت یا عدم رعایت و آگاهی یا بی‌اطلاعی مردم از حقوق شهروندی مربوط است. آگاهی شهروندی به معنی شناخت شهروندان از وظایف حکومت در قبال شهروندان است. آگاهی از حقوق شهروندی موجب می‌شود مشارکت شهروندان در امور شهری پایداری، استمرار و مسئولیت‌پذیری بیشتری داشته باشد و مفیدتر باشد. شناخت امکانات موجود در سطح شهر برای رفاه شهروندان، آشنایی با وظایف، اهداف و مأموریت‌ها نیز آشنایی با وظایف هریک از واحدهای زیرمجموعه‌ی این نهاد و سازوکارهای استیفای حقوق در آن‌ها، شهروندان را در بهره‌برداری بهتر از فرصت‌ها و موقعیت‌های رفاه و پیشرفت یاری می‌کند. آگاهی از حقوق و تعهدات شهروندی، زمینه‌ی انجام دادن وظایف دوجانبه را فراهم می‌کند و موجب پاسخ‌خواهی شهروندان از مدیریت شهری می‌شود (پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۶: ۴۲۸).

حقوق شهروندی آمیخته‌ای از وظایف و مسئولیت‌های افراد در قبال یکدیگر، شهر و دولت است و شامل حقوق سیاسی، مدنی، اجتماعی، فرهنگی و جنسیتی می‌شود. به مجموعه‌ی این حقوق و

مسئولیت‌ها "حقوق شهروندی" اطلاق می‌شود (ساعی ارسی، ۱۳۹۱: ۳). فردی که خود را شهروند می‌داند و در هویت شهروند قرار می‌گیرد، دارای مجموعه‌ای به هم پیوسته‌ای از آگاهی‌ها، تصورات و انتظارات است که در رابطه او با محیط اجتماعی‌اش را تعریف و تنظیم می‌کند. شهروند برای خود حقوقی قائل است و آن را دائماً از مسئولان طلب می‌کند. شهروند واقعی با آگاهی از توانایی‌ها و نیازهای خود و با توجه به شرایط اجتماعی جامعه‌اش، درصدد است تا بر محیط اجتماعی زندگی‌اش نظارت کند و در مواقع لزوم به تغییر شرایط و محیط پیرامونش بپردازد. لذا شهروند واقعی باید از حقوق شهروندی خود مطلع باشد. این آگاهی باید تا حدی باشد که شهروند را به تحرک وادارد و به وی قدرت فعال شدن در محیط اجتماعی را بدهد (حسام، ۱۳۸۲: ۱۱) در چند دهه اخیر حقوق شهروندی به یکی از پیچیده‌ترین مسائل سیاسی و اجتماعی تبدیل شده و توجه متفکران و سیاستمداران زیادی را به خود جلب کرده است. جایگاه حقوق برای حل موفقیت‌آمیز مسائل مهم حکومت‌داری یعنی نیاز به توزیع عادلانه منابع و حفظ نظم بسیار حیاتی بوده و نقش مهمی را در حل برخوردهای اجتماعی ایفا کرده است. چرا که رعایت حقوق شهروندی منوط به شناسایی این حقوق در جامعه، چگونگی عمل به آن‌ها و نحوه ضمانت اجرایی آن‌هاست که خود عاملی مهم در جهت رشد شخصیت فردی و اجتماعی به شمار می‌رود. بر این اساس، آگاهی از حقوق شهروندی به فرد اجازه دخالت آگاهانه در سرنوشت خود را می‌دهد و منجر به احقاق حقوق خود و زندگی بهتر برای خود و دیگر اعضای جامعه می‌شود؛ بنابراین میزان آگاهی افراد از حقوق و تعهداتشان و شیوه‌های فعال شدن آن‌ها در جامعه، در میزان تحقق شهروندی و ارتقاء آن نقش مؤثری دارد (شیانی، ۱۳۸۹: ۸۹، باقری مجار و مرجانی، ۱۳۹۶: ۵).

نتایج تحقیقات مختلف نشان می‌دهد که عوامل مختلفی مانند پایگاه اقتصادی-اجتماعی، مصرف رسانه‌ای، تحصیلات، تعهدات شهروندی و آگاهی از قوانین (رمضان مقدم و اجاری و جانی پور، ۱۳۹۶)، مسئولیت‌پذیری و رسانه، قانون‌مداری، منافع جمعی، عام‌گرایی، دسترسی به مراکز فرهنگی، درآمد (مهدوی و عاشوری، ۱۳۹۳)، حضور فرد در حوزه عمومی، نوع جامعه‌پذیری فرد در خانواده و میزان استفاده از رسانه‌های داخلی و خارجی (سام آرام و برزگر پاریزی، ۱۳۹۵) با حقوق شهروندی، شهروندان ارتباط دارند.

۲. اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

اهمیت اخلاق و حقوق شهروندی به اندازه‌ای است که رابطه نزدیکی با جایگاه حاکمیت پیدا می‌کند و حتی برخی از کارشناسان بر این باورند که اگر در جامعه‌ای حقوق و اخلاق شهروندان نهادینه نشده

باشد، رابطه مردم و حاکمیت دچار تزلزل می‌شود. در زندگی متمدن امروزی، شهروندان عموماً با سلیق و انگیزه‌های مختلف در جامعه شهری به فعالیت می‌پردازند، عده‌ای برای کسب و کار، گروهی برای پر کردن اوقات فراغت و گروهی دیگر برای آموختن مهارت‌های فردی و جمعی و... از این رو، زندگی اجتماعی مستلزم وجود روابط حقوقی و اخلاقی بین افراد و گروه‌های مختلف جامعه است و این روابط می‌بایست تحت نظم و قاعده‌ای درآید. چراکه در صورت عدم وجود نظم و ضوابط در جامعه، زور، اجحاف و تزویر بر روابط بین افراد حاکم شده و به هرج و مرج و نابسامانی خواهد انجامید. از اینرو آگاهی از حقوق شهروندی سبب می‌شود که افراد در یک جامعه به حقوق همدیگر احترام گذاشته و در چارچوب تعیین شده‌ای الزامات حقوق شهروندی را رعایت نمایند. در این میان به نظر میرسد عوامل اجتماعی مختلفی مانند جامعه‌پذیری فرد در خانواده، پایگاه اقتصادی-اجتماعی، میزان استفاده از رسانه‌های جمعی و حضور فرد در عرصه‌های عمومی، آگاهی از قوانین، تعهدات شهروندی در کنار عوامل زمینه‌ای مانند سن، جنسیت و تحصیلات بر حقوق شهروندی تأثیر گذار باشند.

۳. پیشینه تجربی

یزدان پناه و بیات (۱۳۹۹) در تحقیق خویش تحت عنوان "نقش سواد رسانه‌ای در تحقق گفتمان حقوق شهروندی" در پی پاسخگویی به این پرسش بنیادین است که در جهان رسانه‌ای کنونی، که در آن رسانه‌ها نقش واسطه را دارند، چگونه می‌توان با تجهیز شهروند به حدی از استقلال و عدم انفعال، به نقش او در تنظیم قواعد حاکم بر زندگی جمعی قوام بخشید؟ در همین زمینه، سواد رسانه‌ای همان امکانی است که می‌توان به مدد دستاوردهای آن (از قرار فهم رسانه، تحلیل و ارزیابی انتقادی پیام‌های رسانه‌ای، اینکه چطور رسانه‌ها می‌توانند واکنش‌هایی را در تمام سطوح جامعه برانگیزانند و...) به گفتمان حقوق شهروندی در فضای رسانه‌ای کنونی، که با حضور مداوم تکنولوژی و رسانه‌ها در تمامی جنبه‌های زندگی انسانی توأم است، قوام بخشید.

محمودی و همکاران (۱۳۹۹) در تحقیق "طراحی و ارایه الگوی رسانه‌ای حقوق شهروندی ایرانیان" که بصورت آمیخته (کیفی و کمی) انجام گرفته است. در بخش کیفی داده‌ها با استفاده از مصاحبه‌های نیمه ساختار یافته جمع‌آوری شده است و روش نمونه‌گیری، نمونه‌گیری گلوله‌برفی بود که تعداد ۱۷ نفر از (تا حد اشباع نظری) ادامه یافت. جامعه آماری شامل کارشناسان حقوق، علوم اجتماعی، علوم ارتباطات و روزنامه‌نگاران شمال غرب کشور که تعداد آنها می‌باشد و نمونه آماری با استفاده از

فرمول کوکران ۳۷۰ نفر محاسبه و بدست آمد. ابعاد، عوامل موثر و پیامدهای الگوی رسانه ای حقوق شهروندی بر اساس مطالعات کتابخانه ای، مبانی نظری، مطالعه پیشینه تحقیق در ایران و جهان و مصاحبه نیمه ساختار یافته استخراج شد و برای تایید در اختیار پاسخگویان قرار گرفت. روایی و پایایی پرسشنامه با استفاده از آزمون های مربوط مورد تایید قرار گرفت. تجزیه و تحلیل داده های کمی با استفاده از معادلات ساختاری به روش حداکثر مربعات استفاده شد و الگوی نهایی ابعاد، عوامل موثر و پیامدهای الگوی رسانه ای حقوق شهروندی ارائه شد. نتایج تحقیق نشان داد که عوامل موثر بر ابعاد تاثیر دارد و ابعاد الگوی رسانه ای حقوق شهروندی بر پیامدهای آن موثر است.

شارع پور و همکاران (۱۳۹۵) در تحقیقی به "بررسی میزان آگاهی از حقوق و مسئولیت های شهروندی نسبت به امور شهری و عوامل اجتماعی مرتبط آن" پرداختند. این تحقیق به روش پیمایشی در صدد بررسی میزان آگاهی شهروندی شهروندان ساری نسبت به امور شهری و عوامل اجتماعی موثر بر آن با تکیه بر نظریه های شهروندی است. نتایج توصیفی داده ها حاکی از آن بوده که آگاهی از حقوق بیشتر از مسئولیت هاست. نتایج تبیینی نیز نشان می دهد که از میان سه متغیر مستقل (رسانه های جمعی، پایگاه اقتصادی-اجتماعی، مشارکت مدنی) رسانه های جمعی و مشارکت مدنی با آگاهی از مسئولیتها و پایگاه اقتصادی-اجتماعی و رسانه های جمعی با آگاهی از حقوق معنادار بوده اند و رسانه های جمعی مهم ترین متغیر تبیین کننده ی آگاهی از حقوق و مسئولیت ها هستند.

سام آرام، برزگر پاریزی (۱۳۹۵) در تحقیقی به "بررسی احساس برخورداری از حقوق شهروندی و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن در بین جوانان ۱۵ تا ۲۹ ساله شهر سیرجان" پرداختند. هدف اصلی این مطالعه سنجش احساس برخورداری از حقوق شهروندی و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن است. این مطالعه در بین ۳۸۰ نفر از جوانان شهر سیرجان که با روش نمونه گیری خوشه ای چندمرحله ای انتخاب شده بودند، انجام شده است. روش این پژوهش پیمایش و ابزار جمع آوری اطلاعات پرسشنامه است. نتایج پژوهش نشان می دهد که احساس برخورداری از حقوق شهروندی در بین جوانان در سطح متوسط است و همچنین میزان حضور فرد در حوزه عمومی، نوع جامعه پذیری فرد در خانواده و میزان استفاده از رسانه های داخلی و خارجی بر احساس برخورداری از حقوق شهروندی جوانان تأثیر گذارند.

مهدوی و عاشوری (۱۳۹۳) در تحقیقی به بررسی "عوامل اجتماعی و اقتصادی موثر بر ارتقاء فرهنگ شهروندی (مورد مطالعه: شهر بوشهر)" پرداختند. این تحقیق درصدد شناسایی و بررسی عوامل اجتماعی و اقتصادی موثر بر ارتقاء فرهنگ شهروندی است. از این منظر ضمن مروری بر فضای

مفهومی موضوع از تئوری شهروندی پارسونز، مارشال، ترنر و هابرماس برای تبیین موضوع بهره گرفته شده است و با عنایت به فرضیاتی که از این تئوری ها اخذ شده درصدد شناسایی تاثیر عوامل اجتماعی و اقتصادی بر ارتقاء فرهنگ شهروندی است. با کاربرد روش پیمایش و با استفاده از تکنیک پرسشنامه از ۴۵۸ نفر از شهروندان شهر بوشهر اطلاعات و داده های مورد نیاز جمع آوری گردیده است. نتایج بدست آمده حاصل از تجزیه و تحلیل داده ها بیانگر آن است که متغیرهای آگاهی از حقوق شهروندی، آگاهی از رویدادها و مناسبات داخلی و خارجی، مسوولیت پذیری و رسانه بر ارتقای فرهنگ شهروندی تاثیر دارند همچنین متغیرهای قانون مداری، منافع جمعی، عام گرایی، دسترسی به مراکز فرهنگی، درآمد و مسکن رابطه معنی داری را با متغیر وابسته نشان ندادند.

اویدمی^۱ (۲۰۱۵) در پژوهشی با عنوان "مشارکت، حقوق شهروندی و استفاده از اینترنت در میان جوانان آفریقای جنوبی" نشان می دهد که استفاده از اینترنت در میان بسیاری از جوانان، اشکال مختلف نابرابری مانند نوع دسترسی به اینترنت، وضعیت دسترسی، هزینه دسترسی، درآمد خانواده، نژاد و الگوهای نفوذ جغرافیای استفاده از اینترنت را تحت تاثیر قرار می دهد که در نتیجه آن، تجربه ای کامل از مشارکت و شهروندی با ابزارهای دیجیتال برای بسیاری از جوانان به خطر می افتد که این امر در بسیاری از موارد حقوق شهروندی و نوع مشارکت را می تواند تحت تاثیر قرار دهد.

برون و کریستینسن^۲ (۲۰۰۹)، در پژوهشی با عنوان "سیاست گذاری های شهری و حق نسبت به شهر: حقوق وظایف و شهروندی" معتقدند اهمیت شهروندی شهری در این است که برخلاف شهروندی دولت ملت که کاملاً سیاسی و فقط شامل بومی ها آن هم با تعلقات ملی می شود، شهروندی شهری شامل تمام افرادی است که فارغ از بومی بودن، بومی نبودن و اختلاف های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، زبانی، تاریخی، ساکن شهر هستند. آنان از حقوق و وظایف برابر در شهر برخوردارند. بر این اساس حس تعلق به شهر و مسوولیت در برابر آن؛ داشتن حق و مسوولیت متقابل نسبت به هم و به شهر شورای شهر و شهرداری؛ داشتن هویت مشترک شهری از محل زندگی به عنوان محور تمام فعالیت ها و مسوولیت ها و مشارکت جدی در تمام صحنه های زندگی شهری است.

مرور مطالعات پیشین نشان می دهد که در تحلیل اجتماعی حقوق شهروندی عوامل مختلفی دخیل هستند برای مثال می توان گفت پایگاه اقتصادی- اجتماعی، مصرف رسانه ای، تحصیلات، تعهدات شهروندی، مسوولیت پذیری، قانون مداری، منافع جمعی، عام گرایی، دسترسی به مراکز فرهنگی، درآمد، حضور فرد در حوزه عمومی، نوع جامعه پذیری فرد در خانواده و میزان استفاده از رسانه های داخلی و خارجی، سن پاسخ گو، میزان آگاهی سیاسی، جو سیاسی خانواده به عنوان متغیر های تاثیر گذار بر آگاهی از حقوق شهروندی معرفی شدند، که در این میان پایگاه اقتصادی اجتماعی، جامعه

پذیری و رسانه‌های جمعی نقش بیشتری را ایفا می‌کنند. بر این اساس در تحقیق حاضر تاثیر این متغیرها در قلمرو زمانی و مکانی متفاوتی مورد بررسی قرار می‌گیرد تا تاثیر آنها در این قلمروها نیز مشخص شود.

۴. چارچوب نظری تحقیق

یورگن هابرماس^۳ (۱۹۹۲) معتقد است که شهروندی ناشی از تمایز حوزه اقتصادی- سیاسی و شکل‌گیری حوزه جدیدی به نام حوزه عمومی است. تنها در بافت حوزه عمومی و جامعه مدنی است که افراد به عنوان شهروندان دارای حقوق، عضو تمام عیار جامعه خود می‌گردند. در جامعه مدنی تصمیم‌گیری‌ها از طریق فرآیندهای جمعی و مشارکت فعالانه شهروندان در قالب نهادها، انجمن‌ها و گروه‌های مدنی صورت می‌گیرد. کار این نهادها و گروه‌ها این است که با ایجاد زمینه مشارکت، آگاهی افراد را افزایش دهند. بر همین مبنا، وی مشارکت را معرف اصلی شهروندی می‌داند و آن را به گونه‌های مختلف تحلیل کرده است. به زعم هابرماس، حقوق شهروندی تنها در نظام حقوقی مدرن قابل شناسایی است و هسته اصلی نظام حقوقی مدرن را می‌سازد. از طرفی شهروندان نیز باید به مشارکت فعال در جامعه بپردازند و بر اساس احترام متقابل با یکدیگر متحد شوند (هابرماس، ۱۹۹۲: ۳۴۵-۳۵۰).

مارشال^۴ (۱۹۹۴)، در خصوص حقوق شهروندی به سه نوع حقوق شهروندی اشاره می‌کند که در طی سه قرن این حقوق شکل گرفته است. «۱- حقوق مدنی: نخستین حقی است که در جامعه به وجود آمده است، حقوق مدنی عبارت از حقی است که امکان تملک دارایی‌ها، التزام به قراردادهای آزادی‌های حزبی و آزادی فکر و اندیشه را فراهم می‌کند. ایجاد توقعات برابر و قضاوت بی‌طرفانه در نظام حقوقی به نسبت به همه شهروندان از جمله حقوق شهروندی مدنی است. از نظر مارشال در جایی که حقوق مدنی وجود ندارد. امکان آزادی فردی و سرمایه‌گذاری اقتصادی نیز وجود ندارد. ۲- حقوق سیاسی: حقوقی که امکان مشارکت مردم را در تصمیمات عمومی کشور با تشکیل احزاب سیاسی و برگزاری انتخابات فراهم می‌کند. شهروندی سیاسی همچنین این امکان را فراهم می‌کند که هریک از شهروندان امکان دسترسی مستقیم به موقعیت‌های سیاسی در مقام رهبری احزاب دولت و یا سایر حلقه‌هایی قدرت را به دست آورند. ۳- حقوق اجتماعی: حقوقی است که امکانات رفاهی حمایتی از فرد و خانواده‌های آسیب‌پذیر را به منظر ایجاد تعادل در زندگی رفاهی آن‌ها فراهم می‌آورد. به طور معمول حقوق اجتماعی شامل کمک‌های مالی و رفاهی به افراد کهنسال معلول و افراد و خانواده‌های بی‌کار می‌شود. حقوق اجتماعی همچنین شامل فراهم آوردن شرایط مساوی بهره‌مندی امکانات آموزشی،

مسکن و سلامتی برای همه اعضای جامعه است، بر این اساس این امید خواهد بود که همگان از حداقل امنیت و امکان برابر فردی در روند رشد اقتصادی بهره مند شوند» (عاملی، ۱۳۸۰: ۷۷).

برایان ترنر^۵ (۲۰۰۰) ضمن نقد حقوق شهروندی مارشال، عقیده دارد که باید در حقوق شهروندی نه تنها به ابعاد مدنی و سیاسی شهروندی توجه کرد بلکه ابعاد اقتصادی و فرهنگی حقوق شهروندان نیز باید مورد بررسی قرار گیرد. بر این اساس شهروندی اجتماعی و سیاسی تکیه بر شهروندی فرهنگی و اقتصادی رشد می‌کند. وی معتقد است که مارشال توجه به تفاوت‌های نژادی زبانی و مذهبی نکرده است و تنها به تمایز طبقاتی و ارتباط آن با سه حقوق مطرح شده اشاره می‌کند، بر این اساس فرهنگ شهروندی حلقه وصل همه طبقات اجتماعی با تأکید بر ارزش مشترک میان شهروندان شکل می‌گیرد. ترنر «شهروندی را مجموعه‌ای از حقوق و الزامات اجتماعی می‌داند که به افراد در یک جامعه شهری هویت رسمی و قانونی داده و این حقوق و الزامات اجتماعی و قانونی ریشه تاریخی و تکاملی در سیر زندگی اجتماعی انسان دارد و باعث شکل‌گیری نهادهای اجتماعی و قانونی یک جامعه شهری چون نظام قضایی، پارلمانی و دولت رفاه شده است. ترنر بر مبنای دیدگاه جامعه‌شناسی خود موضوع حقوق شهروندی را به نهادهای اجتماعی جامعه معطوف کرده که این نهادهای اجتماعی هر کدام بیان‌کننده نوع خاصی از حقوق شهروندی و الزاماتی که باید شهروندان نسبت به انجام آن حقوق در یک نظام سیاسی انجام دهند فرهنگ شهروندی را تشریح می‌کند» (عاملی، ۱۳۸۰: ۷۵).

نظریه‌های مختلف حاکی از تاثیر عوامل و متغیرهای مختلف بر آگاهی از حقوق شهروندی است. برای متغیرهای جامعه‌پذیری افراد در خانواده از نظریه شهروندی هابرماس استفاده می‌کنیم. هابرماس معتقد است که شهروندی ناشی از تمایز حوزه اقتصادی-سیاسی و شکل‌گیری حوزه جدیدی به نام حوزه عمومی است. تنها در بافت حوزه عمومی و جامعه مدنی است که افراد به عنوان شهروندان دارای حقوق، عضو تمام عیار جامعه خود می‌گردند. در جامعه مدنی تصمیم‌گیری‌ها از طریق فرآیندهای جمعی و مشارکت فعالانه شهروندان در قالب نهادها، انجمن‌ها و گروه‌های مدنی صورت می‌گیرد. همچنین از نظریه حقوق شهروندی ترنر برای پشتیبانی فرضیه میزان استفاده از رسانه‌های جمعی بهره می‌گیریم چونکه ترنر حقوق شهروندی را مجموعه‌ای از حقوق قانونی و رسمی می‌داند که برای یک جامعه معین تعریف شده است و در آن شهروند مدعی برخورداری از منابع ملی می‌شود. ترنر به نقش شرایط اجتماع، اقتصادی و فرهنگی جامعه و افراد توجه دارد و معتقد است که در بین شرایط اجتماعی باید به نقش رسانه‌های جمعی توجه ویژه‌ای نمود؛ چرا که هم‌چون واسطه‌ای آگاهی اجتماعی افراد را تحت تأثیر قرار می‌دهند. در نهایت اینکه از نظریه مارشال برای پشتیبانی فرضیات مربوط به پایگاه اقتصادی و اجتماعی استفاده می‌کنیم. وی در نظریه خود اصول و تعامل میان

شهروندی و طبقه اجتماعی را در جامعه‌ای با نظام سرمایه‌داری به عنوان نظامی پویا مطرح می‌سازد که در آن برخورد مدام میان شهروندی و طبقات اجتماعی تعیین کننده زندگی سیاسی و اجتماعی است. بدین صورت که فرآیند تضمین حقوق اجتماعی موجب فرسایش تفاوت‌های طبقاتی می‌شود و مساوات‌طلبی شهروندی را تقویت می‌نماید. در عین حال تهدید امتیاز طبقاتی واکنش دفاعی را برمی‌انگیزد و طبقه مسلط از نظر اقتصادی، از موقعیت خود در برابر بسط و گسترش حقوق اجتماعی دفاع می‌کند.

جدول ۲-۱: متغیرها و نظریه های مربوطه

متغیر	نظریه
جامعه پذیری	هابرماس
رسانه های جمعی	نظریه ترنر
پایگاه اقتصادی اجتماعی	نظریه مارشال

بر اساس نظریه های مطرح شده فرضیه های زیر مورد آزمون قرار می گیرند.

۱. پایگاه اقتصادی- اجتماعی بر میزان آگاهی از حقوق شهروندی تاثیر دارد.
۲. جامعه پذیری فرد در خانواده بر میزان آگاهی از حقوق شهروندی تاثیر دارد.
۳. استفاده از رسانه های جمعی بر میزان آگاهی از حقوق شهروندی تاثیر دارد.

۵. روش شناسی تحقیق

تحقیق حاضر از جمله تحقیقات کاربردی می باشد که بصورت پیمایشی (میدانی از طریق پخش پرسشنامه) انجام شده است، همچنین رویکرد تحقیق توصیفی تحلیلی است که در آن ضمن توصیف متغیرهای تحقیق به تبیین متغیر وابسته (حقوق شهروندی) پرداخته شده است. جامعه آماری این پژوهش جمعیت شهری بالای ۲۰ سال شهر مشکین شهر و حجم نمونه ۳۸۰ نفر است که با استفاده از فرمول کوکران تعیین شده است. روش نمونه گیری تحقیق حاضر روش خوشه ای چند مرحله ای است. برای این منظور، ابتدا چند منطقه به طور تصادفی انتخاب شده و سپس از بین هر منطقه چند محله و پس از آن عناصر نمونه از هر محله به طور تصادفی انتخاب شد. در خصوص گردآوری اطلاعات مربوط به ادبیات موضوع و پیشینه پژوهش از روش های کتابخانه ای (پایان نامه ها، مقالات، اینترنت) و جهت جمع آوری اطلاعات برای تایید یا رد فرضیه های تحقیق از روش میدانی و پرسشنامه های استاندارد حقوق شهروندی تحقیق رمضان مقدم واجاری و جانی پور (۱۳۹۶) استفاده شده است. همچنین به منظور سنجش جامعه پذیری فرد در خانواده، پایگاه اقتصادی- اجتماعی و میزان استفاده از رسانه های جمعی از پرسشنامه تحقیق سام آرام و برزگر پاریزی (۱۳۹۵) استفاده شده است. به منظور سنجش پایایی پرسشنامه، ابتدا تعداد ۳۰ پرسشنامه تهیه و توسط نمونه مورد بررسی تکمیل شده و از طریق نرم SPSS25 و به شرح ذیل مقدار آلفای کرونباخ آن محاسبه گردید که خلاصه آن در جدول آمده است. با توجه به ضرایب بدست آمده می توان گفت که پرسشنامه ها از پایایی قابل قبولی برخوردار هستند.

جدول ضریب پایایی متغیرهای تحقیق

پرسشنامه ها	تعداد گویه	مقدار ضریب آلفای کرونباخ
حقوق شهروندی	۱۹	۰/۸۹۷
جامعه پذیری فرد در خانواده	۹	۰/۷۸۵
میزان استفاده از رسانه های	۵	۰/۸۳۳
جمعی		

۶. یافته های تحقیق

۶-۱. یافته های توصیفی

توصیف متغیرهای جمعیت شناختی

متغیر	طبقات	فراوانی	درصد
سن	زیر ۳۰ سال	۹۹	۲۶/۰۵
	۳۱ تا ۴۰ سال	۱۲۱	۳۱/۸۴
	۴۱-۴۵ سال	۸۹	۲۳/۴۲
	۴۶ سال و بالاتر	۷۱	۱۸/۶۸
جنس	مرد	۲۰۵	۵۳/۹۵
	زن	۱۷۵	۴۶/۰۵
تحصیلات	سیکل	۸۵	۲۲/۳۷
	دیپلم	۱۲۱	۳۱/۸۴
	فوق دیپلم	۳۲	۸/۴۲
	لیسانس	۸۹	۲۳/۴۲
	فوق لیسانس و بالاتر	۵۳	۱۳/۹۵
	مشاغل آزاد(بازاری، کشاورزی، رانندگان وسایل نقلیه، کارگران و)	۲۸۳	۷۴/۵
شغل	کارمندان عالی رتبه، پزشکان، مدیران	۹۷	۲۵/۵
	کمتر از ۴ میلیون تومان	۲۱۴	۵۶/۳
درآمد	بیشتر از ۴ میلیون تومان	۱۶۶	۴۳/۷

بر اساس یافته ها، افراد مورد تحقیق در سنین ۳۰ به بالاتر قرار دادند و سن بیشتر آنها ۳۱ تا ۴۰ سال است که ۳۱/۸۴ درصد افراد را شامل می شود. در بین افراد مورد مطالعه ۵۳/۹۵ درصد آنان مرد و ۴۶/۰۵ درصد زن هستند. یافته های تحصیلات نیز نشان می دهد که تحصیلات افراد مورد مطالعه در مقاطع تحصیلی مختلف بوده و بیشتر آنها دیپلم دارند. در خصوص شغل افراد، ۷۴/۵ درصد افراد در شغل آزاد بوده و ۲۵/۵ درصد آنان شغل دولتی دارند. همچنین، درآمد ۵۶/۳ درصد افراد کمتر از ۴ میلیون بوده و ۴۳/۷ درصد افراد درآمد بیشتر از ۴ میلیون دارند.

توصیف متغیر حقوق شهروندی

متغیر	طیف پاسخ	فراوانی	درصد فراوانی
آگاهی از حقوق	خیلی زیاد	۶	۱/۶
شهروندی	زیاد	۱۰۸	۲۸/۴
	متوسط	۱۴۸	۳۸/۹
	کم	۱۱۲	۲۹/۹
	خیلی کم	۶	۱/۶
	مجموع	۳۸۰	۱۰۰

بر اساس نتایج جدول بالا، آگاهی افراد از حقوق شهروندی در طیف متفاوت قرار دارد. بیشتر افراد مورد مطالعه آگاهی متوسط به پایین از حقوق شهروندی دارند. تنها ۱/۶ درصد آنها آگاهی خیلی زیاد از حقوق شهروندی دارند. آگاهی از حقوق شهروندی در بین ۲۸/۴ درصد افراد زیاد و ۲۹/۹ درصد کم است.

توصیف متغیر جامعه پذیری فرد در خانواده

متغیر	طیف پاسخ	فراوانی	درصد فراوانی
جامعه پذیری فرد در	خیلی زیاد	۳	۰/۸
خانواده	زیاد	۸۱	۲۱/۳
	متوسط	۲۰۸	۵۴/۷
	کم	۸۵	۲۲/۴
	خیلی کم	۳	۰/۸
	مجموع	۳۸۰	۱۰۰

نتایج جدول بالا حاکی از آن است که میزان جامعه پذیری افراد در خانواده متفاوت است، بطوریکه تنها ۰/۸ درصد افراد اظهار کرده اند که جامعه پذیری خیلی زیاد در خانواده داشته اند. بیشترین درصد جامعه پذیری افراد در سطح متوسط (۵۴/۷) می باشد. همچنین، ۲۱/۳ درصد افراد اظهار داشته اند که جامعه پذیری آنان در خانواده زیاد بوده و ۲۲/۴ درصد نیز در وضعیت کم قرار دارند.

توصیف متغیر استفاده از رسانه های جمعی

متغیر	طیف پاسخ	فراوانی	درصد فراوانی
میزان استفاده از رسانه	خیلی زیاد	۱۱	۲/۹
های جمعی	زیاد	۸۱	۲۱/۳
	متوسط	۱۲۸	۳۳/۷
	کم	۱۳۴	۳۵/۳
	خیلی کم	۲۶	۶/۸
	مجموع	۳۸۰	۱۰۰

بر اساس نتایج جدول بالا، میزان استفاده افراد از رسانه های جمعی در سطوح مختلف قرار دارد. بیشترین میزان استفاده افراد از رسانه های جمعی در سطح کم (۳۵/۳) قرار دارد. تنها ۲/۹ درصد افراد میزان بسیار بالایی از استفاده از رسانه های جمعی دارند. ۳۳/۷ درصد افراد استفاده متوسط و ۶/۸ درصد استفاده خیلی کم از رسانه های جمعی دارند.

۲-۶. آزمون فرضیه ها

در بخش حاضر به بررسی تاثیر متغیر های پایگاه اقتصادی- اجتماعی، جامعه پذیری فرد در خانواده و میزان استفاده از رسانه های جمعی بر میزان آگاهی از حقوق شهروندی با استفاده از رگرسیون چند متغیره پرداخته شده است. از جمله مفروضاتی که در تحلیل رگرسیون مد نظر قرار می گیرد عبارتند از: نرمال بودن توزیع متغیر وابسته و مانده ها، آزمون معنی داری کل رگرسیون (وجود رابطه خطی بین متغیر های مستقل و وابسته) و ناهمبسته بودن خطاها (استقلال خطاها).

نتایج رگرسیون چند متغیره

متغیر وابسته		آگاهی از حقوق شهروندی	
ضریب	خطای استاندارد	آماره t	سطح معنی داری
-/۹۵۴	/۱۵۶	-۶/۱۲۴	/۰۰۰
/۱۱۵	/۰۵۱	۲/۲۴۷	/۰۲۵
/۵۳۸	/۰۴۴	۱۲/۲۴۵	/۰۰۰
/۰۰۵	/۰۸۴	/۰۶۴	/۹۴۹

مقدار آماره Z کولموگروف - اسمیرنوف $۰/۸۷۸$ و سطح معنی داری $= ۰/۵۲۱$.

آماره F فیشر $= ۲۴۷/۰۷۳$ و سطح معنی داری $= ۰/۰۰۰$.

آماره دوربین واتسون $= ۱/۶۲۳$

ضریب تعیین $= ۰/۷۹۹$.

بر اساس نتایج جدول بالا، سطح معنی داری آزمون کولموگروف - اسمیرنوف برابر با $۰/۵۲۱$ است که نشان می دهد داده های متغیر وابسته نرمال است. مقادیر آماره دوربین واتسون نیز بین ۰ و ۴ می باشد. چنانچه آماره دوربین واتسون نزدیک مقدار ۲ قرار گیرد، همبستگی بین خطاها پذیرفته می شود. با توجه به جدول، مقدار آماره دوربین واتسون برای مدل رگرسیونی برابر $۱/۶۲۳$ می باشد که نشاندهنده مقدار مناسب می باشد. بنابراین فرض استقلال خطاها در مدل رگرسیونی رد نمی شود و می توان گفت ناهمبسته بودن خطاها نیز برقرار می باشد. همچنین سطح معنی داری آزمون F کمتر از $۰/۰۵$ می باشد، بنابراین رابطه خطی بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته وجود دارد و کل مدل معنی دار می باشد. ضریب تعیین نیز نشان می دهد که حدود $۷۹/۹$ درصد از تغییرات متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل توجیه می شود که مقدار مناسبی برای تحقیق می باشد.

با توجه به نتایج ضرایب رگرسیون، تاثیر متغیرهای پایگاه اقتصادی - اجتماعی و جامعه پذیری در خانواده بر آگاهی از حقوق شهروندی معنی دار بوده و تاثیر آنها به ترتیب $۱/۱۵$ و $۰/۵۳۸$ است. اما تاثیر متغیر استفاده از رسانه های جمعی معنی نیست.

۷. بحث و نتیجه گیری

هدف تحقیق بررسی عوامل جامعه شناختی موثر بر میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی بود. برای این منظور سه فرضیه تدوین شد که به ترتیب شامل پایگاه اقتصادی - اجتماعی، جامعه پذیری در خانواده و استفاده از رسانه های جمعی بود. فرضیه اول مورد تایید قرار گرفت و نشان داد که پایگاه اقتصادی - اجتماعی بر میزان آگاهی از حقوق شهروندی تاثیر دارد. بدین معنا که افرادی که در طبقه اقتصادی - اجتماعی بالا قرار دارند میزان آگاهی آنها از حقوق شهروندی نیز بالا است. این یافته در راستای نتایج تحقیق شارع پور و همکاران (۱۳۹۵) است. در تبیین این یافته می توان گفت که افرادی که پایگاه اقتصادی - اجتماعی بالایی دارند حضور بیشتری در محافل و شبکه های اجتماعی دارند و تعاملات بیشتر سطح آگاهی آنان از حقوق شهروندی را بالا می برد. هر چه افراد از پایگاه اقتصادی - اجتماعی بالاتری برخوردار باشند میزان آگاهی آنان از حقوق شهروندی بالاتر است. به عبارت دیگر،

پایگاه اقتصادی - اجتماعی بالاتر عرصه‌ها و حوزه‌های اجتماعی بیشتری را برای افراد به ارمغان می‌آورد و عمده‌ترین تاثیر آنها افزایش آگاهی افراد است (شارع پور و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶).

فرضیه دوم نیز مورد تایید قرار گرفت و نشان داد که میزان جامعه‌پذیری افراد در خانواده بر میزان آگاهی آنان از حقوق شهروندی تاثیر دارد. بدین معنا که افرادی که جامعه‌پذیری بیشتری داشته‌اند میزان آگاهی آنها از حقوق شهروندی نیز بالاتر است. این یافته در راستای نتایج تحقیق سام آرام و برزگر پاریزی (۱۳۹۵) است. در تبیین این یافته می‌توان گفت که در جامعه‌پذیری افراد با ارزش‌ها و موضوعات مختلف اجتماعی و فرهنگی آشنا می‌شوند و آنها را برای زندگی اجتماعی که مستلزم آگاهی اجتماعی است آماده می‌کند. هر چه افراد بیشتر جامعه‌پذیری دیده باشند آگاهی اجتماعی آنها نیز بیشتر است. اما افرادی تحت جامعه‌پذیری مناسب و کافی قرار نگرفته باشند در انزوای آگاهی اجتماعی و فرهنگی قرار گرفته و آشنایی کافی از حقوق شهروندی نخواهند داشت.

بطور کلی می‌توان گفت حقوق شهروندی جزو حقوق اساسی هر شهروند اعم از مرد و زن است که در جوامع گوناگون، میزان برخورداری از آن و آگاهی از آن در بین افراد متفاوت است. در واقع، آگاهی و شناخت از حقوق شهروندی، از مراحل اساسی و پیش‌نیاز تحقق شهروندی به معنای کامل آن می‌باشد. حقوق شهروندی، مجموعه قواعد و احکام و قوانینی را شامل می‌شود که بر روابط بین شخصی شهروندان حاکم باشد و به آنها جایگاهی را به‌عنوان عضوی از جامعه اعطا کند. در واقع حقوق شهروندی به‌نوعی حمایت‌های قانون و واگذاری حقوق به شهروندان را برای محافظت آنها در برابر انواع ناعدالتیها را شامل می‌شود. اما آگاهی از حقوق شهروندی تحت تاثیر عوامل مختلف قرار می‌گیرد. نتایج تحقیق نشان داد که متغیرهایی پایگاه اقتصادی - اجتماعی و جامعه‌پذیری در خانواده با حقوق شهروندی، شهروندان ارتباط دارند. بر این اساس، بهبود وضعیت اقتصادی - اجتماعی افراد جامعه آنها را در عرصه‌ها و تعاملات مختلف اجتماعی قرار می‌دهد که باطبع آگاهی حقوق شهروندی آنان را افزایش می‌دهد. همچنین پیشنهاد می‌گردد خانواده‌ها با سازوکارهای اجتماعی کردن بهتر افراد آشنا گردند تا متعاقباً افراد بتوانند با آگاهی کافی از حقوق شهروندی زندگی اجتماعی داشته باشند. این امر می‌تواند به صورت آشنا کردن خانواده‌ها از حقوق شهروندی و متعاقباً انتقال دانش خانواده به کودکان صورت گیرد. برای تحقیقات آتی نیز پیشنهاد می‌گردد با رویکرد کیفی به بررسی عمیق مسئله پرداخته و آنرا از ابعاد و زوایای مختلف مورد کنکاش قرار دهند.

یادداشت‌ها

1. Oydemi
2. Brown, Kristiansen
3. Yorgen Habermas
4. Marshal
5. Braian Turner

منابع

- آقابخشی، علی (۱۳۸۳). فرهنگ علوم سیاسی، تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران.
- باقری بنجار، عبدالرضا؛ مرجانی سجاد (۱۳۹۶). "تحلیل رابطه آگاهی از حقوق شهروندی با توسعه اجتماعی (مطالعه موردی شهروندان شهر رشت)"، فصلنامه مشارکت و توسعه اجتماعی، سال ۳، شماره ۵، صص ۱-۲۵.
- پروین، فرهاد (۱۳۹۱). "رابطه متقابل حقوق شهروندی و سرمایه ی اجتماعی"، مجله مطالعات جامعه شناسی، شماره ۹۵، صص ۴۷-۶۶.
- پوراحمد، احمد؛ صفدری مولان، امین و تیموری، راضیه (۱۳۹۶). "سنجش و ارزیابی وضعیت حقوق شهروندی در رابطه شهروندان با سازمان متروی شهر تهران"، پژوهشهای جغرافیای انسانی، سال ۲، شماره ۴۹، صص ۴۲۷-۴۴۳.
- حاجزاده، مصطفی و منصوری، اعظم (۱۳۹۲). "سنجش میزان آگاهی های عمومی به حقوق شهروندی در استان خراسان شمالی"، مطالعات جامعه‌شناختی جوانان. سال ۴، شماره ۱۲، صص ۵۷-۷۶.
- حسام، فرحناز (۱۳۸۱). "هویت شهروندی"، ماهنامه شهرداری‌ها، سال ۵، شماره ۵۱، صص ۱۱-۱۳.
- رمضان مقدم واجاری، یاسمن و جانی پور، مجتبی (۱۳۹۶). "رابطه عوامل اجتماعی و آگاهی از قوانین با آگاهی از حقوق شهروندی در بین شهروندان شهر رشت"، مطالعات جامعه شناسی، سال ۱۰، شماره ۳۴، صص ۳۳-۴۹.
- ساعی ارسسی، ایرج (۱۳۹۱). آموزش مطالعات اجتماعی (در دوره ی ابتدایی)، چاپ چهارم، ویرایش اول، تهران: بهمن برنا.
- سام آرام، عزت الله و برزگر پاریزی، فاطمه (۱۳۹۵). "بررسی احساس بر خورداری از حقوق شهروندی و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن در بین جوانان ۱۵ تا ۲۹ ساله شهر سیرجان"، برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، دوره ۷، شماره ۲۷، صص ۷۵-۱۱۶.

شارع پور، محمود؛ علیوردی نیا، اکبر و شعبانی، مریم (۱۳۹۵). "بررسی میزان آگاهی از حقوق و مسئولیت های شهروندی نسبت به امور شهری و عوامل اجتماعی مرتبط آن"، *مطالعات جامعه شناختی شهری*، دوره ۶، شماره ۱۸، صص ۱-۲۲.

شیانی، ملیحه و سپهوند، ابراهیم (۱۳۹۳). "رابطه کمی و کیفی برنامه‌های تلویزیونی و آگاهی از حقوق شهروندی"، *رفاه اجتماعی*، دوره ۱۴، شماره ۵۴، صص ۲۹۹-۲۶۷.

عاملی، سعید رضا (۱۳۸۳). «جهانی شدن‌ها: مفاهیم و نظریه‌ها»، *مجله ارغنون*، شماره ۲۴، صص ۵۸-۱.

فالکس، کیث (۱۳۸۴). *شهروندی*، ترجمه محمدتقی دلفروز، تهران: انتشارات کویر.

محمودی، ایرج؛ حبیب زاده، اصحاب و نوابخش، مهرداد (۱۳۹۹). "طراحی و ارائه الگوی رسانه ای حقوق شهروندی ایرانیان"، *فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، شماره ۵۹، صص ۲۷۵-۳۰۹.

مهدوی، سید محمد صادق و عاشوری، علی (۱۳۹۴). "بررسی عوامل اجتماعی و اقتصادی موثر بر ارتقاء فرهنگ شهروندی (مورد مطالعه: شهر بوشهر)"، *مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، سال ۴، شماره ۶، صص ۳۶-۲۳.

نبوی، سید عبدالحسین؛ ارشاد، فرهنگ و فاضل، سید حسام الدین (۱۳۸۸). "عوامل موثر بر احساس شهروندی در میان دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز"، *رفاه اجتماعی*، دوره ۱۰، شماره ۳۸، صص ۱۰۳-۸۹.

یزدان پناه، زین العابدین و بیات کمیتکی، مهناز (۱۳۹۹). "نقش سواد رسانه‌ای در تحقق گفتمان حقوق شهروندی"، *فصلنامه مطالعات حقوق عمومی دانشگاه تهران*، دوره ۵۰، شماره ۳، صص ۹۳۷-۹۲۱.

Brown, A. & Kristiansen, A. (۲۰۰۹). *Urban Politics & the Right to the City: Rights. Responsibilities and Citizenship, Habitat, Denmark: UNESCO.*

Oyedemi, T. (۲۰۱۵) "Participation, Citizenship and Internet Use among South African Youth", *Telematics and Informatics*, ۳۲(۱):۱۱-۲۲

Turner, B.S. (۲۰۰۰) *Islam, civil society and citizenship: Syracuse University press.*